

УДК 342.7
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2024.2>

М. М. Коба
доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення діяльності
Національної гвардії України
Київського інституту Національної гвардії України
orcid.org/0000-0001-9407-2838

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті обґрунтовано, що розробка теоретичних засад обмеження прав і свобод людини наразі є актуальною проблемою удосконалення доктрини прав людини у цілому та аналізу вітчизняної теорії та практики конституціоналізму, зокрема. Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану та реалізація у його межах низки обмежувальних та примусово-зобов'язальних заходів викликає необхідність усебічного аналізу та переосмислення зазначеної наукової проблеми.

Запропоновано під поняттям обмеження прав і свобод людини та громадянина розуміти допустиме міжнародним та внутрішньодержавним правом законне втручання влади у сферу приватної автономії індивіда виключно на підставі закону, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту суверенітету та територіальної цілісності України, громадського та публічного порядку, забезпечення національної безпеки, прав та свобод інших людей.

Визначено та розкрито ознаки поняття обмеження прав і свобод людини. Зокрема: 1) наявність змісту, протилежного поняттям гарантування та забезпечення прав і свобод людини; 2) наявність структури, яку складають взаємозв'язані конституційно-правові засоби (цілі, принципи, умови, підстави, форми), що об'єктивуються у поведінці суб'єктів конституційно-правових відносин; 3) реалізація через систему заходів, спрямованих на призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих конституцією прав і свобод людини; 4) чітка визначеність за предметною, просторовою, часовою сферою; 5) наявність мети, якою є охорона закріплених конституцією суспільних цінностей, захист законних інтересів суспільства та держави; 6) можливість запровадження виключно уповноваженими на те суб'єктами, на підставі та у межах відповідних нормативно-правових актів, за умови дотриманням відповідної процедури.

Обґрунтовано, що сучасна міжнародно-правова та конституційна доктрина передбачає низку вимог (процедурних принципів), необхідних для того, щоб запроваджене обмеження прав і свобод вважалася таким, що відповідає умовам демократичного суспільства. Зокрема, це принципи: законності; необхідності; пропорційності; наявності правомірної мети; мінімальної достатності.

Доведено, що запроваджені в Україні обмеження прав і свобод людини, зокрема, і такі, що викликають найбільше дискусій, є необхідними для проведення дій з оборони держави та виявлення потенційних небезпек. Висловлено припущення, що за умов недотримання владою зазначених процедурних правил існує потенційна можливість неприйняття їх суспільством.

Ключові слова: права і свободи людини та громадянина, обмеження прав і свобод, правовий режим воєнного стану, процедурні принципи та вимоги обмеження.

Koba M. M. LIMITATION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOM IN WAR CONDITIONS: A GENERAL THEORETICAL ANALYSIS

The article substantiates that the development of the theoretical basis of the limitation of human rights and freedoms is currently an urgent problem of improving the doctrine of human rights in general and the analysis of the domestic theory and practice of constitutionalism, in particular. The introduction of the legal regime of martial law in Ukraine and the implementation within its limits of a number of restrictive and coercive measures calls for a comprehensive analysis and rethinking of the specified scientific problem.

It is suggested that the concept of restriction of the rights and freedoms of a person and a citizen should be understood as the lawful intervention of the government in the sphere of private autonomy of an individual, permissible under international and domestic law, exclusively on the basis of a law that introduces certain measures aimed at ensuring a balance of private and public interests in order to protect the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, social and public order, ensuring national security, rights and freedoms of other people.

The signs of the concept of restriction of human rights and freedoms are defined and revealed. In particular: 1) the presence of content contrary to the concepts of guaranteeing and ensuring human rights and freedoms; 2) the presence of a structure consisting of interconnected constitutional and legal means (goals, principles, conditions, grounds, forms), which are objectified in the behavior of the subjects of constitutional and legal relations; 3) implementation through a system of measures aimed at suspending or narrowing the scope of human rights and freedoms defined and guaranteed by the constitution; 4) clear determination of the subject, spatial, temporal sphere; 5) the existence of a goal, which is the protection of social values enshrined in the constitution, protection of the legitimate interests of society and the state; 6) the possibility of introduction exclusively by authorized entities, on the basis and within the limits of the relevant normative legal acts, subject to compliance with the relevant procedure.

It is substantiated that modern international legal and constitutional doctrine provides for a number of requirements (procedural principles) necessary for the introduced restriction of rights and freedoms to be considered as meeting

the conditions of a democratic society. In particular, these are the principles of: legality; necessity; proportionality; existence of a legitimate purpose; minimum sufficiency.

It has been proven that the restrictions on human rights and freedoms introduced in Ukraine, in particular, and those that cause the most discussions, are necessary for the implementation of actions for the defense of the state and the identification of potential dangers. It is suggested that if the authorities do not observe the specified procedural rules, there is a potential possibility of their rejection by society.

Key words: rights and freedoms of a person and citizen, restriction of rights and freedoms, legal regime of martial law, procedural principles and requirements of restriction.

Постановка проблеми та її актуальність. Військова агресія російської федерації проти нашої держави, складовою частиною якої стало розв'язання у лютому 2022 року широкомасштабних воєнних дій та запровадження на території України правового режиму воєнного стану, обумовлюють підвищену увагу до питань теорії та практики обмеження прав і свобод людини. Права людини, як найбільша сучасна цивілізаційна цінність, є показником, що дає змогу оцінити не тільки існуючий у тій чи іншій державі політичний режим, але і рівень її демократичного розвитку, оскільки результатом імплементації прав людини у суспільні відносини є якість буття індивіду у її правовому полі.

Необхідно зазначити, що пануюча концепція праворозуміння виходить із такої властивості прав людини, як природний (незалежний від волі держави) характер та невідчужуваність, тобто, їх об'єктивне існування незалежно від формального відображення у законодавстві, а також неможливість їх свавільного заперечення, відміни чи скасування. Хоча цілком очевидно, що не всі права людини є абсолютними, і що жодне з прав людини не є безмежним (у розумінні змісту та способу забезпечення), зокрема, в умовах конкуренції з правами інших людей, а також в умовах об'єктивної неможливості їх забезпечити у ситуаціях форс-мажору. Тому сучасне розуміння прав людини допускає можливість їх обмеження, зокрема, в умовах воєнного стану. Проте, як справедливо зазначає професор С.О. Кузніченко, «обмежуючи права людини, органи публічної влади повинні діяти виважено, обґрунтовуючи застосування заходів державного примусу і пропорційність ужитих ними заходів» [1, с. 33].

Таким чином, проблематика обмеження прав людини була і залишається важливим предметом аналізу у юридичній науці, що і визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розвиток концепту розуміння прав людини, як їх змісту, так і підстав та умов обмежень, зробили такі зарубіжні дослідники, як Дж. Донеллі [2, 3], Дж. Перлін [4], Е. Познер [5] та інші.

У контексті дослідження важливим є обґрунтування професором Дж. Перліном можливості потенційного конфлікту прав людини з іншими цінностями. Зокрема, автор, спираючись на

позицію Віктора Осятинські, резюмує, що «будучи фундаментальними, права людини, однак, не є абсолютними. Вони можуть нехтуватися і часто нехтуються іншими цінностями [...]». Водночас, науковець акцентує, що «втручання держави у сферу людських прав не може бути свавільними, права обмежуються лише випадками, заздалегідь передбаченими суспільством», а також наголошує на тому, що обмеження ніяким чином не повинні поширюватися на сферу здійснення належного судочинства. Крім того, обов'язковою умовою допустимості обмежень, на думку Дж. Перліна, має бути «прописаність» можливості таких обмежень у тексті конституції держави. Зокрема, конституція в обов'язковому порядку має містити норму про те, які саме права та до якого ступеня можуть бути обмежені законодавством на користь держави, а також передбачати ситуації та процедури, за яких деякі права людини можуть призупинятися. Зазначене дозволяє Дж. Перліну резюмувати, що «фундаментальна природа прав людини означає, що кожне відхилення від цих прав органами державної влади повинно обґрунтовуватись та мати конституційну основу» [4, с. 181].

Професор Денверського університету Дж. Донеллі, розглядаючи вплив культурного релятивізму на універсальність прав людини у своїх працях [2, 3], серед іншого, акцентує на відмінностях європейського та американського розуміння прав людини та обґрунтовує тезу про конкуренцію концепції прав людини з існуючими у різних культурах практиками їх забезпечення. Відповідно, науковець наполягає на необхідності чіткого визначення підстав обмеження прав і свобод людини [2]. Також вчений зазначає, що «можливо, необхідно буде припустити обмежені культурні варіації форми та інтерпретації певних прав людини, але нам слід наполягати на їх фундаментальній моральній універсальності». Насамкінець, вважає за можливе використати дещо парадоксальний вислів: «Права людини – лише відносно універсальні» [2, с. 108].

Своєю чергою, професор Чиказького університету Е. Познер, обмірковуючи проблему змісту прав людини, приходять до висновку щодо небезпечності тенденції безконтрольності його розширення, оскільки це може привести до зниження можливості їх забезпечення державою та апеляцій з боку останньої стосовно невжиття нею відпо-

відних дій через чисельність прав та обмеженість наявних у неї ресурсів [5].

Здійснений аналіз дозволяє резюмувати, що для західної доктрини прав людини притаманною є не тільки ідея виключної цінності прав людини, але і ідея культурного релятивізму та принципової допустимості їх обмеження у деяких випадках.

Серед вітчизняних учених, які активно розробляють проблему обмеження прав людини, слід назвати С. Головатого [6], С. Кузніченка [1], А. Мерник [7], О. Осинську [8], І. Проць [9], М. Савчина [10], О. Скрипнюк [11], А. Славко [12], Ю. Фігель [13] та ін.

Серед зазначених, особливу увагу звернемо на наукове дослідження С.О. Кузніченка, реалізоване з урахуванням сучасних військово-політичних реалій України [1]. Важливим вважаємо обґрунтування О.С. Кузніченком того що: 1) обмеження прав і свобод людини у демократичній державі має бути тимчасовим і здійснюватися відповідно до чітко визначених підстав, зокрема, на підставі закону, який відповідає вимогам юридичної визначеності; 2) навіть надзвичайний або воєнний стан, за яких такі обмеження є масовими, не можуть слугувати підставою для скасування посилених вимог до інституту обмеження, зокрема, у контексті законодавчого визначення підстав, тимчасового характеру, дотримання процесуальної форми введення обмежень. Зазначені ідеї вважаємо важливими теоретичними засадами конституційного інституту обмеження прав і свобод людини.

Водночас, практика реалізації конкретних обмежувальних заходів, що складають сутність передбаченого Конституцією України та запровадженого з 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану, обумовлюють необхідність їх поглибленого аналізу на предмет кореляції з принципом верховенства права та теорією конституціоналізму. Зазначеним обумовлюється актуальність порушеної у статті проблеми, одним із напрямів розробки якої є уточнення основних понять і категорій.

Метою статті є: удосконалення теоретичних засад обмеження прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Юридико-семантичний аналіз понятійного конструкту «обмеження прав» дозволяє стверджувати, що у публічному праві під ним найчастіше розуміють систему юридичних та фактичних наслідків у вигляді менших за обсягом умов реалізації правових інтересів фізичних та/чи юридичних осіб, з одночасним задоволенням певних інтересів суб'єкта їх запровадження або ж задоволенні інтересів третьої особи. У конституційному праві під обмеженням прав і свобод людини найчастіше розуміють допустиме міжнародним та внутрішньодержавним правом

законне втручання держави у обсяг прав і свобод людини, що відповідає вимогам законності, необхідності, доцільності та співрозмірності цілі, яка переслідується.

Відповідно, можливо виділити кілька вартих уваги дефініцій поняття «обмеження прав і свобод людини та громадянина». Так, професор М. Савчин у монографії, присвяченій сучасним тенденціям конституціоналізму, визначає поняття обмеження прав і свобод людини та громадянина як «втручання публічної влади у сферу приватної автономії індивіда виключно на підставі закону», а його змістом вважає «певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів, запроваджені з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я інших людей, авторитету правосуддя» [10, с. 291]. На думку О. Скрипнюк, обмеження прав і свобод людини і громадянина – це передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих основним законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки і оборони України [11, с. 9]. Натомість, Ю. Фігель у змісті поняття обмеження прав і свобод людини пропонує виділяти два аспекти: 1) обмеження матеріальне, у розумінні позбавлення носіїв прав їх кількості, або ж позбавлення частини певного права; 2) обмеження процесуальне, у розумінні повної або часткової неможливості практичної їх реалізації, коли права у повному обсязі залишаються у їх носія, але припиняється можливість їх реалізації [13, с. 359]. Аналізуючи поняття конституційно-правового механізму обмеження прав і свобод людини та громадянина, О. Андрієвська визначає останній як систему взаємозв'язаних конституційно-правових засобів та інших складових (цілей, принципів, умов, підстав, форм обмежень), що знаходить своє втілення у соціально корисній поведінці конкретного суб'єкта конституційно-правових відносин, у діях спеціально уповноважених здійснювати конституційно-правові обмеження суб'єктів, як послідовно здійснюваного комплексного процесу, спрямованого на охорону встановлених Основним Законом України цінностей, захист законних інтересів [14, с. 85].

Найбільш виважено, на нашу думку, підходить до розуміння обмеження прав і свобод людини О. Осинська, коли визначає зазначене поняття як «законодавче звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини щодо її можливостей мати, володіти, користуватися й розпоряджатися соціальними цінностями, свободою дій і поведінки з метою захисту суверенітету та територіальної цілісності або громадського порядку, забезпечен-

ня економічної й інформаційної безпеки, охорони здоров'я, суспільної моралі, забезпечення захисту прав і свобод людини» [8, с. 5].

З урахуванням зазначених позицій, констатуємо, що обмеженню прав і свобод людини, як теоретичному поняттю та конституційному інституту, властиві такі ознаки: а) наявність змісту, протилежного поняттям гарантування та забезпечення прав і свобод людини; б) наявність структури, яку складають взаємозв'язані конституційно-правових засоби (цілі, принципи, умови, підстави, форми), що об'єктивуються у поведінці суб'єктів конституційно-правових відносин; в) реалізація через систему заходів, спрямованих на призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих конституцією прав і свобод людини; г) чітка визначеність за предметною, просторовою, часовою сферою; г) наявність мети, якою є охорона закріплених конституцією суспільних цінностей, захист законних інтересів суспільства та держави; д) можливість запровадження виключно уповноваженими на те суб'єктами, і лише на підставі і у межах відповідних нормативно-правових актів, за умов дотриманням відповідної процедури.

У контексті удосконалення теоретичних засад обмеження прав і свобод людини важливо акцентувати, що поняття обмеження корелюється зі змістом не усіх, а лише певних прав і свобод людини. Зокрема, певних обмежень можуть зазначати лише ті права і свободи, які прийнято класифікувати як відносні, тобто ті, які можуть підлягати правомірному обмеженню у принципі, і лише за умов необхідності і доцільності. Водночас, т. зв. абсолютні права людини і громадянина не можуть бути обмежені за будь-яких обставин. Не підлягають жодним обмеженням за жодних обставин, а отже, є абсолютними, права, передбачені у Європейській конвенції прав людини і основних свобод, зокрема: а) заборона катувань (ст. 3); б) заборона рабства (п. 1 ст. 4); в) заборона покарання без закону (п. 1. ст. 7); г) право не бути притягненим до суду або покараним за одне і те ж правопорушення двічі (п. 1. Ст. 4 Протоколу № 7 до ЄКПЛ). Водночас, згідно норми ч. 2 ст. 64 Конституції України, не підлягають обмеженню конституційні принципи, права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції. А саме: принцип рівності громадян перед законом та рівності їх конституційних прав і свобод (ст. 24); право не бути позбавленим громадянства України, право на зміну громадянства (ст. 25); право на життя (ст. 27); право на повагу до гідності (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади

(ст. 40); право на житло (ст. 47); право на вільне взяття шлюбу, а також право на сім'ю, на материнство і батьківство (ст. 51); принцип рівності прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (ст. 52); право на судовий захист, а також право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55); право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56); право знати свої права і обов'язки (ст. 57); право не відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ст. 58); право на професійну правничу допомогу (ст. 59); право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60); принцип індивідуального характеру юридичної відповідальності та заборона бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61); принцип презумпції невинуватості (ст. 62); право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист, а також принцип, згідно якого особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом ст. 64).

Сучасна міжнародно-правова та конституційна доктрина передбачає низку вимог (процедурних принципів), необхідних для того, щоб обмеження прав і свобод вважалася таким, що відповідає умовам демократичного суспільства. Зокрема, це принципи: а) законності; б) необхідності; в) пропорційності; г) наявності правомірної мети; г) мінімальної достатності. Так, принцип *законності* означає, що будь-яке обмеження прав і свобод своєю обов'язковою передумовою повинно мати чіткі і вичерпні, закріплені в національному законодавстві, формулювання щодо підстав такого обмеження. Принцип *необхідності* передбачає неможливість врегулювання проблеми, визнаної демократичним суспільством як нагальна і важлива, іншими засобами, окрім тимчасового та легітимного обмеження. Принцип *пропорційності заходів* визначає співрозмірність між здійсненням основного права та необхідністю його обмежень, адекватність засобів поставленій меті, неприпустимість надмірних обмежень та сваволі. Принцип *наявності правомірної мети* передбачає, що суб'єкт, який запроваджує обмеження, має перед собою чітку, легітимну та заздалегідь передбачену мету такого обмеження, якою можуть бути лише захист, забезпечення і реалізація прав та інтересів інших осіб, суспільства, національ-

ної безпеки, або інші цілі, так само передбачені законодавством. Принцип *мінімальної достатності* означає, що зазначене обмеження є єдином можливим засобом владного впливу, здатним врегулювати відповідну сферу суспільних відносин, а також те, що такі мінімально достатні заходи не виключають інші способи врегулювання та спрямовані на досягнення пропорційності за обмеження права однієї особи та захисту прав інших осіб. У цілому, як слушно зазначають М. Савчин та О. Дручек, обов'язковою умовою обмежень прав і свобод людини є дотримання принципів легітимності, законності, верховенства права, правової визначеності, дотримання балансу інтересів особи, суспільства та держави [15, с. 61].

Аналіз законодавства у сфері прав людини та законодавства, яке визначає правовий режим воєнного стану в Україні [16, 17, 18] дозволяє зробити висновок, що на період дії правового режиму воєнного стану в Україні, а також на підставі рішень військового командування разом із військовими адміністраціями, на території усієї країни, або в межах її окремих частин можуть обмежуватися, повністю або частково, такі передбачені Конституцією України права і свободи: право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); право на невтручання у особисте і сімейне життя (ст. 32); право на вільний вибір місця проживання та свободу пересування, право вільно залишати територію України (ст. 33); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38); право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ст. 39); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42); право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43); право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44); право на освіту (ст. 53).

Зміст обмежувальних чи примусово-зобов'язувальних заходів, які запроваджені чи можуть бути запроваджені в Україні у межах правового режиму воєнного стану, полягає, зокрема у: а) встановленні (посиленні) охорони об'єктів державного значення, об'єктів державного значення

національної транспортної системи України та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і введенні особливого режиму їх роботи; б) запровадженні трудової повинності для окремих категорій працездатних осіб; в) використанні потужностей та трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, зміна режиму їхньої роботи; г) примусовому відчуженні майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилученні майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави; г) запровадженні комендантської години, встановленні спеціального режиму світломаскування; д) встановленні особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеженні свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів; перевірки документів у осіб, а в разі потреби проведенні огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України; е) порушенні у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підризу її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; е) встановленні у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; ж) встановленні для фізичних і юридичних осіб військово-квартирної повинності; з) проведенні евакуації населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також евакуації матеріальних та культурних цінностей; е) інтернуванні громадян іноземної держави, яка загрожує нападом чи здійснює агресію проти України, та низку інших заходів.

Поділяючи позицію тих науковців, які вважають, що запроваджені в Україні з 24 лютого 2022 року у межах правового режиму воєнного стану обмеження і прав і свобод людини, у цілому, відповідають основним принципам конституційної теорії та корелюються із міжнародно-правовими актами в галузі прав людини, все ж вважаємо за необхідне зауважити, що війна та викликані нею вимушені обмеження обсягу прав і свобод людини є вкрай несприятливими обставинами для утвердження і реалізації верховенства права, принципів демократії та пріоритетності прав людини. Водночас, внутрішня небезпека реаліза-

ції режиму обмеження прав і свобод людини, за умов накопичення у соціумі соціально-економічних проблем та проблем комунікації між владою та громадянським суспільством, полягає у можливості протилежного трактування сторонами правомірності мети обмежувальних чи примусово-зобов'язувальних заходів, які реалізуються. Зазначимо також, що у цивілізованому суспільстві існує лише один спосіб способом розв'язання подібного конфлікту – судовий.

Висновки.

1. Розробка теоретичних засад обмеження прав і свобод людини наразі є актуальною проблемою удосконалення доктрини прав людини у цілому та аналізу вітчизняної теорії та практики конституціоналізму, зокрема. Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану та реалізація у його межах низки обмежувальних та примусово-зобов'язувальних заходів обумовлює необхідність усебічного аналізу та переосмислення зазначеної наукової проблеми.

2. Під обмеженням прав і свобод людини та громадянина слід розуміти допустиме міжнародним та внутрішньодержавним правом законне втручання влади у сферу приватної автономії індивіда виключно на підставі закону, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту суверенітету та територіальної цілісності України, громадського та публічного порядку, забезпечення національної безпеки, прав та свобод інших людей

3. Обмеженню прав і свобод людини, як теоретичному поняттю та конституційному інституту, властиві такі ознаки: а) наявність змісту, протилежного поняттям гарантування та забезпечення прав і свобод людини; б) наявність структури, яку складають взаємозв'язані конституційно-правові засоби (цілі, принципи, умови, підстави, форми), що об'єктивуються у поведінці суб'єктів конституційно-правових відносин; в) реалізація через систему заходів, спрямованих на призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих конституцією прав і свобод людини; г) чітка визначеність за предметною, просторовою, часовою сферою; г) наявність мети, якою є охорона закріплених конституцією суспільних цінностей, захист законних інтересів суспільства та держави; д) можливість запровадження виключно уповноваженими на те суб'єктами, на підставі та у межах відповідних нормативно-правових актів, за умови дотриманням відповідної процедури.

4. Сучасна міжнародно-правова та конституційна доктрина передбачає низку вимог (процедурних принципів), необхідних для того, щоб запроваджене обмеження прав і свобод вважалося таким, що відповідає умовам демократичного суспільства. Зокрема, це принципи: законності;

необхідності; пропорційності; наявності правомірної мети; мінімальної достатності.

5. Запроваджені в Україні обмеження прав і свобод людини, зокрема, і такі, що викликають найбільше дискусій, є необхідними для проведення дій з оборони держави та виявлення потенційних небезпек, але за умов недотримання владою зазначених процедурних правил існує потенційна можливість неприйняття їх суспільством.

Література

1. Кузніченко С.О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 32-36. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.6>.
2. Jack Donnelly, *Universal Human Rights in Theory and Practice*, Ithaca, Cornell University Press, 1989, pp. 109-104.
3. Donnelly J. *International human rights*. Westview Press, 1998. 216 p.
4. Права людини: концепції, підходи, реалізація: Пер. з англ. / Під ред. Б. Зізік; гол. ред. серії і автор передм. Дж. Перлін; наук. ред. В. Дубровський. – Київ.: Вид-во «Ай Бі», 20023. 263 с.
5. Posner E.A. *The Twilight of Human Rights Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 185 p.
6. Головатий С. Про людські права. Лекції. – Київ: Дух і літера, 2016. 760 с.
7. Мерник А. М., Стоян Є.О., Артеменко К.С. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 49-52.
8. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
9. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 381-384.
10. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму в контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.
11. Скрипнюк О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. Публічне право. № 3. (2011). С. 5-11.
12. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 41. Том 2. 2016. С. 68-72.
13. Фігель Ю.О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 357-361. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_59 (дата звернення: 05.07.2024 року).
14. Андрієвська О. В. Про конституційно-правовий механізм обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 7. С. 83-86.
15. Савчин М. А., Дручек О.В. Підстави обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах правового режиму воєнного стану. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій: матеріали V Всеукраїн-

ської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 30 вересня 2022 року). Кривий Ріг: ДонДУВС, 2022. 321 с. С. 57-62.

16. Конституція України: станом на 01 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 10.06.2024).

17. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон

України від 24.02.2022 № 2102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 07.06.2024).

18. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення 10.06.2024).